

ŞİNE-USU YAZITI'NDA GEÇEN YER ADLARI ÜZERİNE

SAADETTİN GÖMEÇ*

Yer adlarının bir milletin kültür tarihi için son derece öneme sahip olduğunu kimse inkar edemez. Her millet yaşadığı yerlere kendi benliğini aktiren isimler vermiştir. Bu isimlerde o milletin her türlü özelliğini görmek mümkündür. Hiçbir millet Türk milleti kadar yaşadığı yerlerin adlarına bu kadar çok sahip çıkmamıştır. O ilk doğduğu yerlerin isimlerini dünyanın nesrine giderse gitsin götürmüş ve oralarda yaşatmıştır.

Eski atalarımız hepimizin bildiği gibi bir kültür mirası olarak bizlere birçok metin bırakmıştır. Zamanın şartlarına uygun olarak bunlar kayalara, taşlara, kağıtlara, çanak-çömleğe hülâsa her türlü nesnenin üzerine kaydedilmiştir. Bunların üzerinde kimi zaman bir tarihî olayı, kimi zaman bir ayrılığı, kimi zaman da herhangi bir malın sahibinin ismini görmek mümkündür. Bunun gibi atalarımız bu metinlerde zaman zaman yaşadıkları ve gördükleri coğrafyanın da isimlerini kaydetmişlerdir. Biz burada Uygur dönemine ait olan bir yazıtta geçen yer adları üzerine bazı bilgiler vermeye çalışacağız.

İncelediğimiz *Şine-Usu* (Yeni Su) Yazıtı Uygur kaganlarından Moyun-Çor dönemine ait olan bir yazıttır. Bu yazıt 1909 yılında, Moğolistan'da bir Fin araştırma heyeti tarafından Şine-Usu Gölü yakınlarında bulunmuştur¹. Bu gölün yakınında bulunduğu dolaylı Şine-Usu yazıtı adıyla bilinmektedir. Yazıt üzerine tarihî açıdan ilk ciddi çalışma 1951 yılında B. Ögel tarafından yapıldı². Ögel, özellikle kitabenin tarihi açıdan değerlendirmesi üzerine çalıştığından, burada geçen yer adları üzerinde durmamıştır.

* A.Ü. DTCF. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Bu makalenin orijinal metninin bazı yerleri Prof. Dr. O.F. Sertkaya tarafından okunmuştur.

¹ Şine-Usu Yazıtı için bk. G.J. Ramstedt, "Zwei Uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 30, Helsinki 1913/18, 12-37; H.N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, C.1, İstanbul 1938, s. 164-183; S.E. Malov; *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Mongoloi i Kirgizii*, Moskova-Leningrad 1959, s. 30-34; I. Aydarov, *Yazık Orhonskogo Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti, VIII veka*, Alma-Ata 1971, s. 343-352.

² B. Ögel, "Şine Usu Yazıtı'nın Tarihi Önemi", *Bellekten*, Sayı 59, Ankara 1951.

Yazıtta ilk satırlardan başlamak üzere birçok yer adına tesadüf edilmektedir. Karşımıza birinci olarak kuzey tarafı 2. satırda *Ötüken tegiresi ili* çıkmaktadır. Moyun-Çor'un esas konup-göçtüğü yerler Ötüken'in önemli bir bölgesi olan *Selenğe Suyu* olarak geçmektedir³. Ötüken'in tam merkezi bir yer olmamakla beraber, geniş bir coğrafyayı ifade ettiği kanaatindeyiz. En azından bu bölge Selenğe Nehri kollarının uzandığı bütün alanları içine almakla beraber, Altun-Yış'a yani Altaylara kadar uzanmaktadır. Selenğe Nehri ise, Baykal Gölü'ne dökülen suyun adıdır. Tarih boyunca Türklerin etrafında yaşadığı ve merkez tayin ettikleri yerdir.

Yine kuzey tarafı 6. satırda geçen *Keyre* ile 7. satırda geçen *Keyre-Başı* ve *Üçbürkü*'ye (veya Üç-bir-ekü) tesadüf etmekteyiz. *Keyre-Başı* ve *Üçbürkü* hususunda bugüne kadar birşey söylenmemiştir. Ancak, daha sonraki satırlarda geçen yer adlarına bakacak olursak bu yerler Ongin Irmağı'nın güney-doğu tarafında olmalıdır. 739-40 yıllarında On-Uygur ittifakı meydana gelmiş⁴, Moyun-Çor da babası Köl Bilge'ye bağlı olarak, Kök Türk Kaganlığına tabi olan topraklar üzerinde faaliyetlere girişerek, *Keyre*, *Keyre-Başı* ve *Üçbürkü*'de babasının askerleriyle birleşmiş, Yılan yılında (741) Türk topraklarında bir karışıklığa sebep olmuştur⁵.

Kuzey tarafı sekizinci satırda geçen *Kara-Kum*'u biz başka yazıtlarda da görmekteyiz⁶. Çogay-Kuzı, Kara-Kum ve Kök-Öng hakkında bir makale yazan, K. Czegledy, bu konu üzerindeki varsayımları özetlemiş ve buranın Hangay Dağları'nın güney yamaçları ile Huang-ho Nehri'nin kuzey bölgeleri arasında bir mevki olabileceğini söylemiştir⁷. Genelde Kara Kum'un Yin-shan'ın hemen kuzeyinde, Çin kaynaklarından *Hei-sha-ch'eng* şeklinde geçen yer adıyla birleştirildiği görülmektedir⁸. Kara-Kum yer adını biz Çogay-Kuzı ile birlikte

³ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Kuzey tarafı, 2. satır: *Ötüken tegresi eli ikin ara olurmuş subı selenge ermiş*. Şine-Usu Yazıtı'ndaki olayların anlatıldığı ve yine Moyun-Çor Kagan'a ait Terhin Yazıtı'nda da aynı cümleye benzeyen satırlar vardır. Bakınız, *Terhin Yazıtı*, Doğu tarafı, 3.

⁴ S. Gömeç, *Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 117.

⁵ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Kuzey tarafı, 6-7. satır: *Sü yoritdı. Özimin öngre binga başı ıdtı... İçgerip yana yorıdım. Keyre Başında, Üçbürküde kan süsi birle katıldım.*

⁶ *Tunyukuk Yazıtı*, I. Taş Batı tarafı, 7. satır; *Terhin Yazıtı*, Doğu tarafı, 7. satır.

⁷ K. Czegledy "Çogay-Kuzı, Kara Kum, Kök-Öng", *Acta Orientalia*, Tom.15, Budapest 1962, s. 57-60.

⁸ M.T. Liu, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (Tu-Küe)*, I. Band, Wiesbaden 1958, s. 162; J.T. Chang, *T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler*, Doktora Tezi, Taipei 1968, s. 127; Czegledy, *a.g.m.*, s. 57; S.G. Clauson, "Some Notes

Uygur yazıtları Şine-Usu ve Terh yazıtlarının dışında Tunyukuk Yazıtı'nda da rastlamaktayız. İl-teriş ve Tunyukuk hürriyet hareketine kalkışmadan önce diğer Türklerle birlikte Çogay-Kuzu ve Kara-Kum civarında oturmaktaydılar: *Çogay Kuzın, Kara Kumıg olurur ertimiz. Keyik yiyü, tabışkan yiyü olurur ertimiz*⁹. Çogay-Kuzı'n ise bizzat Yin-şan'ı ifade ettiği söylendiği (Yin kelimesinin anlamının kuzey yamacı, gölgelik, gölgeyi ifade ettiği) gibi, buranın Yin-şan bölgesinde, P'ing-Liang'ın kuzey-doğusunda, Ordos'un kuzeyinde, Yaşıl-Ögüz'ün (Sarı Su) yatağının en kuzey kıyısında, Gobi Çölü'nün sınırlarında olduğu da belirtilmiştir¹⁰. Sekizinci satırdaki cümlede geçen diğer yer adları *Kögür, Kömür-Tag* ve *Yar -Ögüz*'dür. Moyun-Çor, son Kök Türk kaganlarından Ozmış'ın hareketine engel olmadan önce, Üç-Tuglıg Türk Bodun¹¹'in başında olarak, Kara-Kum'u aşıp gelen Kutlug Yabgu ile karşılaşmış ve yapılan savaşlar sonunda onu ortadan kaldırmıştır¹². Adı geçen yer adlarının Yaşıl-Ögüz'ün kuzeyinde, Yin-şan bölgesinde olduğunu tahmin ediyoruz. Zaten tarihi hadiseler ve diğer yer isimlerine bakılacak olunursa bu sonuç çıkarılabilir. L. Bazin, *Kögür'ün, Ta-ch'ing-shan* (41. paralel ile 108. meridyenin kesiştiği yer); *Kömür-Tag'ın, Kara-Tag* (belki Lang-shan'ın güney-doğusu); *Yar-Ögüz'ün de, Huang-ho'nun kuzeyi olduğunu söylemektedir*¹³.

Yazıtın doğu tarafındaki tarihî bilgileri başka hiçbir yerde görmek mümkün değildir. Babaları Kutlug Bilge öldükten sonra, Moyun-Çor ile ağabeyi Tay Bilge Tutuk arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Çin kaynaklarında fazla bir malûmata rastlanmamasına rağmen, Kök Türkçe belgelerde bu kavga teferruatıyla anlatılmıştır. Moyun-Çor ile ağabeyi Tay Bilge Tutuk arasındaki ilk çarpışma Bürgük'de olmuştur; *...anta Bürgükke yetdim. Kiçe yaruk Tatar erkli süngüşdim. Anta sançdım... Bürgükde Sekiz-Oguz, Tokuz-ta-*

on the Inscription of Toñuquq"; *Studia Turcica, Budapest 1971*, s. 127; M.Mori, "A-Shih-te Yüanchen ve Tonyuquq", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 5, İstanbul 1973, s. 91.

⁹ Bk. *Tunyukuk Yazıtı*, I. Taş, Batı tarafı, 7; Güney tarafı I; *Çogay-Kuz'da (veya Çogay'ın kuzeyinde) ve Kara-Kum'da oturuyorduk. Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk.*

¹⁰ *Czegledy, a.g.m.*, s. 57-58; Mori, *a.g.m.*, s. 91.

¹¹ Üç Tuglıg Türk Bodun için bk. Gömeç, *a.g.t.*, s. 242-243.

¹² Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Kuzey tarafı, 8; *Terhin Yazıtı*, Doğu tarafı, 8; *Kara-Kum aşmış, Kögürde, Kömür-Tagda, Yar-Ögüzde Üç Tuglıg Türk Bodunka yitinc ay tört yigirmikte...anta tokıtturdım.*

¹³ Bk. L. Bazin, "Notes de Toponymie Turque Ancienne", *Acta Orientalia*, 36/1-3, Budapest 1982, s. 58-60.

tar kalmaduk. Eki yangıka kün togru süngüşdim¹⁴. İkinci gün sabahın erken saatlerinde başlayan savaşı Moyun-Çor kazanmıştır. Savaşın yapıldığı mevki olan Bürgük, Selenge kıyılarında olmalıdır.

Moyun-Çor birçok çağırılar yapmış olmasına rağmen, kardeşi ve yandaşlarını ikna edememiş ve Burgu'da, haziran ayının 15. günü bir muharebeye daha girdikten sonra, önemli miktarda insan ve hayvan ele geçirip, Selenge'nin batısındaki (veya gerisindeki) Yılan-Kol'dan güney taraftaki Şıp-Başı'na kadar asker çıkarmıştır: "Kentü bodunım" tidim. "Udu keling" tidim. Kodup bardım. Kelmedi. Yiçe ertim. Burgu'da yetdim. Törtünç ay tokuz yangıka süngüşdim, sançdım. Anta yilkısın, barımın, kızın-koduzın kelürtim. Bişinç ay udu kelti. Sekiz-Oguz, Tokuz-Tatar kalmatı kelti. Selenge kidin, Yılan-Kol birdin singar Şıp-Başınğa tegi çerig itdim¹⁵. Yukarıda adı geçen Burgu'nun Ka-Kem olduğu iddia edilmiştir¹⁶. Zaten yazıtta Yılan-Kol ve Şıp-Başı'nın yeri tarif edilmiştir. Yazıttan öyle anlaşılmaktadır ki; Tay Bilge Tutuk'un maiyeti Kergü, Sakış ve Şıp-Başı taraflarından yürüyerek gelmişlerdir: Kergü, Sakışın, Şıp Başınğ yöre kelti¹⁷. Kergü ve Sakış'ın coğrafi mevkilerinin biz Selenge'nin doğusunda veya Baykal'a yakın kısımlarında olduğunu tahmin ediyoruz. Ancak gerçek olan bir nokta var ki, bütün bu yerler ya Selenge'nin kıyısında veya Selenge'ye yakın çevrelerdir.

Yine yazıtın doğu tarafı 6. satırda, sekizinci ayda Tarım Irmağı'nın kaynakları bölgesinde olduğunu düşündüğümüz Acı Altır Gölü'nden Kaşuy'u (Aksu) dolanarak, Moyun-Çor'un bir muharebeye daha girdiğini ve ayın onbeşinde Keyre-Başı ve Üçbürkü'de Tay Bilge Tutuk tarafını tutan Tatarlarla kıyasıya bir savaş yaptığını ve onları takip ettiğini görüyoruz: Sekizinç ay eki yangıka Açır Altır-Köle, Kaşuy kezü süngüşdim. Anta sançdım. Anta udu yo-

¹⁴ Bk. Şine-Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 1: ...ondan sonra Bürgük'e ulaştım. Gece aydınlıkta güçlü Tatarlarla. Orada mızrakladım... Bürgük'de Sekiz-Oguz, Tokuz-Tatar kalmadı. İkinci gün güneş doğarken savaştım.

¹⁵ Bk. Şine-Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 2-3; "Kendi halkım" dedim. "(Beni) takip edin" dedim. Koyup vardım. Gelmedi. Tekrar ulaştım. Burgu'da yetiştim. Dördüncü ayın dokuzuncu günü savaştım. mızrakladım. At sürüsünü, malını-mülkünü, kızlarını, dullarını getirdim. Beşinci ayda takip ederek geldiler. Sekiz-Oguz, Tokuz-Tatar kalmadı geldi. Selenge'nin gerisindeki (batısında) Yılan-Kol'dan güney taraftaki Şıp-Başı'na kadar asker düzdüm.

¹⁶ Klyastorniy, "Terhinskaya Nadpis", s. 94.

¹⁷ Bk. Şine-Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 4; Kergü, Sakış ve Şıp Başı'ndan yürüyerek geldi.

*rıdım. Ol ay biş yigirmike Keyre-Başı, Üçbürküde Tatar birle katı tokıdım. Singarı bodun içikdi*¹⁸.

Moyun-Çor hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra yapmış olduğu işler hakkında bilgi vermektedir. 750 yılında Çiklere karşı bir sefer düzenleyen Uygur kaganı Kem'de onları mağlûp ettikten sonra, 751 senesinde Kasar'ın batısında, ki muhtemelen Tez Nehri'nin batısı, otağ kurdu muştur. Doğu tarafı dokuzuncu satırda anlatılan bu hadiselerle göre; yazı burada geçirerek, kitabesini yazdırmış ve herhalde bu sırada Tatarlarla küçük bir mücadele yapmıştır. Daha sonra, Kırkız veya Ubsu Køl'e dökülen Yabaş (Aybaş) ve Tokuş adlı suların kavşağında yazı geçirmiş ve yine bu yerde yazıtını diktirmiştir: *Anta Kasar kurdan örgin itidim. Çıt anta tokıtdım. Yay anta yayladım. Yaka anta yakaladım. Belgümin bitigimin anta yaratıtdım. Ançıp ol yıl küzün ilgerü yorıdım. Tatarıg ayıtdım. Tabışkan yıl bişinç ayka tegdim. Ulu yıka Ötüken Yış başınta Süngüz-Başınta ıduk-baş kidinte Aybaş, Tokuş beltirinte anta yayladım. Örgin anta yaratıtdım. Çıt anta tokıtdım. Bing yıllık tümen künlik bitigimin, belgümin yassı taşka yaratıtdım*¹⁹.

752 yılında Tokuz-Oguzlar ile Kırgızlar bir ittifak meydana getirmişler, Ürüng-Beg ve Kara Bulak'da otururlarken Kırgızlara elçi göndermişlerdir: *Yime yurtın yağıdıp gelmiş. Ürüng-Begig, Kara-Bulakıg anı olurmuş. Kırkız tapa er idmiş*²⁰. Bu cümlede geçen Ürüng-Beg ve Kara-Bulak, kitabenin ilk değerlendirilmesi sırasında *asil begleri* ve *avam bulukı* (?) şeklinde manalandırılmıştı²¹. Fakat biz bu iki kelimenin de yer adı olduğunu ve Abakan'ın kuzeyinde bulunduğunu tahmin ediyoruz²². Bir Tutuk'un başkanlığında Çiklere bin kişilik bir kuvvet gönderen Moyun-Çor, İsilere de Azlardan bir adamını yollayarak, onlara bakmasını istemiştir. Kırgız Hanının da

¹⁸ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Doğu tarafı, 6; *Sekizinci ayın ikinci gününde Acı Altur-Köl'den Kaşuy'u (Aksu) dolaştım ve savaştım. Orada mızrakladım, orada arkasından yürüdüm. O ayın onbeşinde Keyre-başı, Üçbürkü'de Tatarlarla kıyasıya vuruştum. Halkın yarısı tabi oldu.*

¹⁹ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Doğu tarafı, 8-10: *Orada Kasar'ın batısında otağı orada yaptırdım. Yazı orada geçirdim. Hududu orada tayin ettim. İşaretimi, yazıtımı orada yaptırdım. Öylece o yıl güzün doğuya yürüdüm. Tatarları soruşturdum. Tavşan yılı beşinci ayında ulaştım. Ejder yılında Ötüken-Yış'ın zirvesindeki Süngüz-Başı'n merkezinin batısında Aybaş ve Tokuş'un kavşağında orada yazı geçirdim. Otağımı orada yaptırdım. Sınırı orda yaptırdım. Bin yıllık, on binlik yazıtımı ve işaretimi yassı taşa yaptırdım.*

²⁰ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Doğu tarafı, 10: *Yine itaat etmeyerek düşman olmuş. Ürüng-Beg ve Kara-Bulak'da oralarda oturmuş. Kırgızlara doğru adam göndermiş.*

²¹ Orkun, a.g.e., s. 172; Ramstedt, a.g.m., s. 23.

²² Ayrıca bk. *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 627.

Kögmen'de olduğunu tesbit etmiştir: *Tutuk başın Çik tapa binga ıtdım. İsi-yir²³ tapa Az er ıtdım. "Kör" tidim. Kırkız kanı Kögmen irinte eb barkında ermiş²⁴*. Kırkızların tarihî yurdu olan Kögmen, bugünkü Tuva ülkesindeki, Sayan Dağları mintukasıdır.

Yazıtın güney tarafı, 1. satırda geçen *Kem*'den sonra *Kargu*'yu, daha sonra *İrtiş Nehri*'ni, nihayet *Arkar-Başı* coğrafi adalarını görüyoruz²⁵. *Kem*'den sonra gelen *Kargu*, *İrtiş* ve *Yenisey* arasında olmalıdır ki, burası *Ob Nehri* olabilir. *İrtiş-Ögüz*'den sonra gelen *Arkar-Başı* da, *İrtiş*'in güney kollarından biri olsa gerek. *Altun-Yış*'in batısında kalan *Zayşan*'a dökülen nehirlerden biri olan *Bolçu*'da ise, *Üç-Karluklar* mağlûp edilmişlerdir: *Bolçu-Ögüzde Üç-Karlukıg anta tokıdım²⁶*. Çiklere gönderilen bin kişilik kuvvet onları sürüp geldikten sonra, Çiklere tutuk, işbara ve tarkanlar verilmiştir. Burada, yazıtın ikinci ve üçüncü satırlarında iki göl adına rastlamaktayız ki, bunların önemli tarihî olaylara sahne olduğu açıktır. Ancak, yazıtın bu yerleri maalesef silik olduğu için bu hadiseleri ortaya çıkarmak mümkün değildir. Lakin burada adı geçen *Kazluk-Köl* ve *Taygun-Köl*, *Altun-Yış*'in batı taraflarında, yani *Karluk*, *Basmıl* sahasındaki göllerden birisidir²⁷. Ancak, *Taygun-Köl*'ün özelliği *Karluklara* saldırıya geçilmeden önce *Uygurların* toplandığı yer olmasıdır. *Karluklar*, *Uygurların* üzerine *Kara-Yotulkan*'ı geçerek gelmişlerdir: *Bidgüci er anta ıtdım. Er kelti. Kara-Yotulkan keçip kelürti²⁸*. *Kara-Yotulkan*'da herhalde *Altun-Yış*'in tepelerinden birisidir. *Türgiş* ve *Karlukların* malları yağmalandıktan sonra *Uygur kaganı*, ailesini *Ersegün* denilen yerde, *Yula-Köl*'de bırakmış olmalıdır: *Ebimin Ersegünte Yula-Költe kotum²⁹*. *Ersegün* ve *Yula-Köl* de *Cungarya*'ya varmadan önceki bir yer olmasıdır.

²³ Altay-Sayan Dağları bölgesinde olduklarını tahmin ettiğimiz *İsiler* (veya *Apa-isiler*) için bk. S. Gömeç, "İsiler-Apa İsiler", *Türk Kültürü*, 31/364, Ankara 1993.

²⁴ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Doğu tarafı, 11-12: *Tutuk'un başkanlığında Çiklere doğru bin adam gönderdim. İsi ülkesine Azlardan birini gönderdim. "Bak" dedim. Kırkız hanı Kögmen'in kuze-yinde, evinde-barkında imiş.*

²⁵ Bakınız, *Şine-Usu Yazıtı*, Güney tarafı, 1...*Kem, Kargu, İrtiş-Ögüzig, Arkar-Başı...*

²⁶ Bakınız, *Şine-Usu Yazıtı*, Güney tarafı, 1-2: *Bolçu-Ögüz'de Üç-Karluk orada vurdum.*

²⁷ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Güney tarafı, 2-3; ...*Kazluk-Költe... Taygun-Költe tirilim.*

²⁸ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Güney tarafı, 3. *Yazıcıyı orada gönderdim. Adam geldi. Kara-Yotulkan'ı geçerek getirdi.*

²⁹ Bk. *Şine-Usu Yazıtı*, Güney tarafı, 6; *Evimi Ersegün'deki Yula-köl'de bıraktım.*

Muhtemelen, bugünkü Cungarya bölgesinde olan *Yogarı-Yarış*'da Karluk ordusu bir kez daha mağlûp edilmiştir³⁰. Kanaatimizce Uygur kuvvetleri *Yarış-Yazı* ve *Agulıg* arasındaki mıntakada Karluklarla birkez daha karşılaşmış olmalıdır³¹. Burada geçen Agulıg'ın Yarış-Yazı ile Bars Göl arasında olması gerektiğini düşünüyoruz. Dağınık Uygur kuvvetleri herhalde Cungarya bölgesinde biraraya gelmişlerdir. Daha sonra Moyun-Çor Kagan, bildiğimiz Orkun Nehri ile Balıklı Nehri'nin kavşağında Kaganlık otağını kurmuştur ki, burası da herhalde Ordu-Balık'ın olduğu bölge olsa gerek: *Anta yana tüşip Orkun, Balıklıg beltirinte el örginin anta örgipen ititdim*³². Karluk, Kırkız, Basmlı ve Çik gibi boyları itaata alan Moyun-Çor, Kara-Bulak ve Sukak-Yulı'nda Çigillere de bir darbe vurmuştur: *...bir yigirmiş ay yigirmike Kara-Bulak öngdün, Sukak-Yulı anta Çigil Tutuk anta sançtım*³³. Burada adı geçen Sukak-Yulı'da Abakan civarındadır.

Son olarak yazıtın batı tarafı, 5. satırında geçen Bay-Balık vardır ki, Moyun-Çor 758 yılında Çinli ve Sogdlu ustalara Selenge'nin kenarında burayı inşa ettirmiştir: *Sugdık, Tabgaçka Selengede Bay-Balık yapıtı birtim*³⁴. Buranın eski Süme Manastırı olduğu söylenmektedir³⁵.

³⁰ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Güney tarafı, 7: *Yogarı-Yarışda süsin anta sançdım*. Yarış-Yazı adını ayrıca *Tunyukuk Yazıtı*, I. Taş, Kuzey tarafı, 33 ve II Taş, Batı tarafı, 36. satırda görmekteyiz.

³¹ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Batı tarafı, 6: *...üç otuzka anta sançdım yarış agulıg...*

³² Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Güney tarafı, 10:

³³ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Güney tarafı 11: *...onbirinci ayın yirmisinde Kara-Bulak'ın doğusunda, Sukak-Yulı'nda orada Çigil Tutuk'u orada sançdım*.

³⁴ Bk. *Şine-Ussu Yazıtı*, Batı tarafı, 5: *Sogdlar ve Çinlilere Selenge'de Bay-Balık yaptırdım*.

³⁵ A.von Gabain, "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", A.Ü. DTCF. Dergisi, 2/5, Ankara 1944, s. 692.